

УДК [323.2:34]: [355 351:94] (477)

Іван Терлюк

Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри теорії, історії та
філософії права
i.terlyuk2406@gmail.com

ФОРМА ПРАВЛІННЯ В ІДЕОЛОГІЇ ТА ПРАКТИЦІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.019>

© Терлюк І., 2020

Досліджується місце форми правління в ідеології та практиці українського національного державотворення у козацьку добу вітчизняної історії. Стверджується, що в Україні з козацтвом насамперед пов'язується зародження республіканської форми правління, що розвивалася в межах Запорозької Січі та реєстрового козацького війська. Наголошується, що з утворенням в результаті Національної революції середини XVII ст. козацько-гетьманської держави діяльність багатьох українських гетьманів була спрямована на обстоювання необхідності встановлення в Україні монархічної форми правління. Висловлюється думка, що ідея розбудови гетьманської монархії у цю добу була фактично основоположною ідеологемою в ідеології боротьби за збереження/утвердження українського суверенітету.

Ключові слова: козаччина, Гетьманщина, республіканська форма правління, монархічна форма правління.

Постановка проблеми. На нашу думку, актуальність зазначеної у заголовку проблеми зумовлена, по-перше, тим, що козацька доба української історії є важливим періодом еволюції української держави як на інституційному, так і на ідеологічному рівнях, а по-друге, – певним зближенням державотворчих процесів козацької доби із сучасністю через збереження певних ознак політичної ментальності українського народу. Як і в період козаччини, так і зараз Україна стикнулася принаймні з кількома давніми проблемами: пошуком суспільно-політичної еліти, яка змогла б реалізувати концепцію національного державотворення та, зокрема, перерозподілом державної влади з метою впровадження нової, ефективнішої її організації. Останнє значною мірою залежить від типу організації верховної влади в державі, а важливим його сегментом є форма державного правління – одна з найголовніших характеристик будь-якої держави.

Аналіз дослідження проблеми. З проблем української козаччини напрацьовано ґрунтовну історіографію, з-поміж якої в останні роки переважають праці переважно “чистих” істориків (В. Брехуненко, В. Горобець, Ю. Мицик, В. Смолій, В. Степанков, Г. Стороженко, В. Шевчук, Т. Чухліб, В. Щербак та ін.), рідше істориків права (І. Бойко, І. Грозовський, А. Козаченко, І. Паньонко та ін.). Більшість з них у своїх працях почасти зачіпають проблему форми правління козацьких державних утворень, проте саме на цій проблемі ніхто не зосереджується. Відтак, на наш погляд, в означеній проблематиці залишається чималий інтелектуальний ресурс.

Мета статті – привернути увагу до проблеми вивчення форми держави в історії українського державотворення; визначити місце республіканської і монархічної форми правління в ідеології та практиці українського національного державотворення козацької доби.

Виклад основного матеріалу. У державах Європи періоду раннього Нового часу майже повсюдно панувала абсолютистська форма правління. За нею верховна (королівська) влада намагалася дистанціюватися від аристократії, знайти їй противагу у міщанстві й створити адміністративно-бюрократичний апарат і армію, що виключно підпорядковані монархові. Згодом великі землевласники, буржуазні верстви починають виборювати свої права, що приводить до виникнення станово-представницької монархії, а пізніше – до парламентсько-конституційної, тобто буржуазної [Див., напр., 1]. На відміну від країн Західної Європи, де набував поширення станово-представницький різновид монархії, в якій верховна влада здійснювалася однією особою з правлячої династії, але поряд з нею ефективно діяли збори представників верств населення – прототипи сучасного парламенту; й на відміну від Росії, де абсолютистська монархія почала встановлюватися від середини XVII ст. та зміцнилася за Петра I, яка характеризувалася необмеженою верховною владою монарха, максимальною централізацією управління [2, с. 119], Українська козацька держава зародилася як демократична республіка. Більше того, зазвичай як аксіома сприймається теза про те, що зародження в Україні республіканської форми правління насамперед пов'язується з козацтвом, адже наприкінці XVI – на початку XVII ст. козаки вже мали свої адміністративні структури, суд, дипломатичні служби тощо, які розвивалися в межах Запорозької Січі та реєстрового козацького війська.

Устрій “козацької республіки ґрунтувався на системі неписаних законів, правових норм, звичаїв і моральних принципів, які, хоч і без відповідних юридичних декларацій, мали також юридичну силу” [3, с. 476]. Д. Яворницький, визначний історик запорозького козацтва, стверджував, що в основі “запорозького устрою лежала община, громада [...] Зовнішнім виявом цієї громади була рада, військова рада, народне віче. На цій раді могли бути присутніми всі без винятку січові козаки, починаючи від військової старшини й кінчаючи простою “сіромою”, або простолюддям, “черню”. Тут панувала повна рівність між усіма членами общини; кожен користувався однаковим правом голосу...” [4, с. 120].

Сучасний український історик права І. Паньонко, порівнюючи форми правління Запорозької Січі та сучасної Української держави, стверджує, що “існуюча сьогодні форма правління бере свій початок в історичному минулому, і, перш за все ґрунтується на принципах, закладених у Січі, для якої був характерний республіканський устрій” [5, с. 58].

У козацько-гетьманській державі, що виникла в середині XVII ст. й ґрунтувалася на традиціях Запорозької Січі, з ліквідацією попервах станового судочинства утвердилася *фактична* (тут і далі курсив наш – *І.Т.*) всестановна рівність [6, с. 85-86]. Верховна влада в ній належала гетьману, якого обирали на раді “окриками натовпу і киданням шапок догори”, тобто прямим відкритим голосуванням. В. Антонович такий державний устрій, що ґрунтувався на принципі широкого демократизму й визнання рівного політичного права для кожного члена суспільства, вважав характерним саме для українського народу. Тоді як ідеал для росіян (в тодішній термінології – московітів) вбачав у авторитеті царської влади, а для поляків – у принципі аристократизму [7, с. 208–210].

У вітчизняній політико-правовій думці одним з перших ідеологів республіканської форми державного правління в Україні можна вважати Й. Верещинського. Він, як відомо, ще 1596 року склав проект утворення самостійної української держави, в якій головною державотворчою силою вбачав козаків на чолі з виборним гетьманом чи навіть спадковим “козацьким князем” [8, с. 27–36]. Варто зазначити, що ідея форми державного правління подібного типу не була епізодом в історії української політичної і правової думки. В. Литвинов, відомий дослідник ренесансно-гуманістичної доби в Україні, стверджує, що її розвивали чимало мислителів та державних діячів періоду

козаччини: П. Сагайдачний, П. Могила, Б. Хмельницький, Ю. Немирич, П. Орлик [9, с. 293]. Окремі з них висловлювалися також за поєднання в українському державотворенні як республіканських, так і монархічних традицій. Попри те, ми переконані, що етапними у визначенні форми правління Козацької держави українців стали ідеї та практичні кроки двох гетьманів: Б. Хмельницького та І. Виговського. Вони обидва обстоювали необхідність встановлення в Україні обмеженої монархії.

Варто наголосити, що коли йдеться про Богдана Хмельницького, то саме **відродження ідеї українського монархізму** (виділення наше – *І.Т.*) вважаємо чільним сегментом української державницької ідеології та державно-правових поглядів Великого гетьмана. До слова, переконані, що *a priori* саме ідея встановлення монархії в Україні могла бути сприйнятою тогочасною Європою як закономірна з причин повсюдного існування монархій, і як наслідок, – панування в тодішній Європі принципу “немає землі без монарха”. За ним вважали, що існування держави є неможливим без монарха, і доти, доки землі залишалися без короля, їх сприймали сусідні країни як нічії [1, с. 166, 167]. Щоправда, за винятком, коли будь-який монарх візьме під свою корону, свою протекцію ці землі. Тому дослідниця Ю. Пазиніч обґрунтовано вважає, що за цієї ситуації Б. Хмельницький не міг пред’явити права на легітимність державного будівництва під своїм прізвиськом після відокремлення українських земель від Польщі, бо він не був княжого роду. Проте й оголосити себе монархом – також не міг, оскільки самопомазання не визнала б вселенська церква, і це викликало б негативне ставлення усіх монархів Європи. Тому зрозумілою була спроба Б. Хмельницького перетворити Україну на монархію [2, с. 121]. Відтак монархічні погляди гетьмана – це, щонайменше, свідчення його серйозного ставлення до перспектив української державності.

Серед шляхти відомості про наміри Б. Хмельницького відновити Українську державу й проголосити себе її монархом почали ширитися під впливом перших гетьманських вимог [Див., зокрема: 10, с. 225]. Про це повідомляв 8 червня 1648 р. холмський єпископ поморському підкоморію: “Він уже іменує себе князем київським і руським, просуваючись далі, хоче центр війни заснувати під Володимиром” [11, с. 44].

Дослідники звертають увагу на започаткування процесу утвердження в свідомості різних верств погляду на владу Гетьмана як на владу, дану від Бога. Так, полковники у своєму листуванні з прикордонними московськими воєводами титулюють Хмельницького: “Божею милістю великий государь Богдан Хмельницький”, а митрополит Сильвестр Косов називає його “нашої землі начальником і повелителем” [12, с. 112, 113]. У такій іпостасі Б. Хмельницький сприймався і за межами України. Т. Чухліб звернув увагу, що єрусалимський патріарх Паїсій величав Б. Хмельницького “ясновельможним князем” (“*illustrissimus princeps*”), а голландський художник В. Гондіус 1651 р. у написі латиною під найбільш достовірним портретом Б. Хмельницького свого авторства також назвав його “*Ukrainen dux*”. Дослідник нагадав, що в європейських країнах латинське слово “*dux*” означало “володар”, “князь”, “герцог” тощо [13, с. 74, 76].

Сам Б. Хмельницький прямо чи опосередковано також висловлював думку про свою владу не як владу виборного гетьмана, а самодержавну владу володаря Української держави (князівства). Вже у лютому 1649 р., промовляючи до польських комісарів у Переяславі, він без натяків заявляв: “Правда то есть, жем лихий і малий чоловік, але то мі Бог дав, жем есть единовладцем і самодержцем руським...”. Українські землі називав “своїм князівством”: “Досить маю тепер <...> на Україні, Поділлі і Волині <...> землі і в князівстві моім по Львів, Холм і Галич, куди земля руська сягає і мова руська заходить”. А коли мова зайшла про дії гетьманської адміністрації в Києві, підкреслював: “Я можу розпоряджатись в цьому краї. Київ моє місто, я пан воєвода київський” [14, с. 116, 117]. Разом з тим, до запровадження у політичну практику князівського титулу не дійшло. На думку Т. Чухліба, це порушувало б як внутрішньополітичну ситуацію в повсталій Україні, адже основні гасла виступу було спрямовано саме проти князів-“крулев’ят” та шляхти, так і нівелювало б зовнішньополітичні здобутки з огляду на його прагнення залучити на свій бік московського царя [13, с. 76, 77].

Для нас близьким є міркування про те, що реальні кроки Б. Хмельницького щодо закладення власної династії (Молдавські походи – оформлення династичного шлюбу свого старшого сина Тимоша з донькою правителя Молдавського князівства Василя Лупула – Розандою) й спроба закріплення вітчизняного монархізму у формі спадкового гетьманства (Юрій Хмельницький) в очах великого гетьмана мали легітимізувати його владу й стати гарантією визнання Української держави як суб'єкта в європейській політиці.

Державницька концепція наступника Б. Хмельницького – Івана Виговського – ґрунтувалася на ідеї повернення до умов Зборівського договору із розширенням прав козацько-гетьманської держави. Як відомо, після короткого протекторату під Москвою І. Виговський починає відстоювати ідею Великого князівства Руського. Її було використано як теоретичну основу при складанні 1658 р. *Гадяцького трактату*, який розцінюємо як спробу її реалізації у межах Речі Посполитої. Варто наголосити, що серед вітчизняних істориків в оцінці Гадяцького трактату немає одностайності. Спектр думок – від вкрай негативних (напр.: І. Крип'якевич, В. Смолій, В. Степанков, М. Пасічник) до цілком позитивних (напр.: М. Грушевський чи В. Шевчук).

Перші вважають, що немає жодних підстав перебільшувати значення Гадяцької угоди як пам'ятки української (і польської) політичної думки. Її основні положення запізнилися щонайменше на 100 років. Можна було б говорити про їх прогресивне значення 1569 р. (під час укладення Люблінської унії), та й то за умови, що усі без винятку етнічно українські землі об'єднувались в межах Руського (українського) князівства на чолі з українським князем, яке б нарівні (в політичному плані) та спільно з Польщею і Литвою створювало триєдину конфедеративну спілку. Гадяцька угода, на їхню думку, була величезним політичним кроком назад і означала відхід від державної ідеї, сформульованої Б. Хмельницьким, і повернення до ідеї автономізму 1648 р., перекреслюючи найголовніші національно-політичні й соціально-економічні завоювання першого періоду національної революції. Свої висновки вони [Див. напр.: 15, с. 102–142] аргументують тим, що укладена угода, *по-перше*, передбачала відмову еліти від такого важливого принципу державної ідеї, як соборність України, оскільки узаконювала розподіл українських земель на дві частини (одна становила власне Руське князівство, друга залишалася невід'ємною складовою Польщі) й таким чином унеможлиблювала їх об'єднання в кордонах національної держави; *по-друге*, докорінно змінювала політичний устрій козацької України і зводила нанівець її державний суверенітет (уряд втрачав самостійність у проведенні внутрішньої політики й цілковито позбавлявся права на зовнішньополітичну діяльність, а поновлення польської форми адміністративно-територіального поділу вело до ліквідації витвореного у ході революції національного полково-сотенного устрою); *по-третє*, скасовувала нову модель соціально-економічних відносин і поновлювала велике та середнє феодальне землеволодіння – фільварково-панщинну систему господарства, кріпацькі відносини, тобто дореволюційні форми соціального визиску трудящих, втрату останніми особистої свободи та прав власності на землю й сільськогосподарські угіддя (на чільне місце в соціально-політичному житті знову висувалося шляхетство); *по-четверте*, реалізація умов Гадяцького трактату вела до вибуху народного повстання, оскільки основна маса населення держави не примирилася б із втратою своїх завоювань у національно-політичній та соціально-економічній царинах.

Вчені-апологети Гадяцького договору також мають рацію. Вони вважають, що у проектах І. Виговського українська державна ідея як національна (національно-визвольна) піднялася на якісно вищий щабель. Безсумнівним вони вважають той факт, що Іван Виговський хотів витворити з України державу європейського зразка під протекторатом польського короля з усіма (окрім вільних зносин з іншими державами) ознаками суверенної держави [Див. напр.: 16, с. 88–105]. Він хотів певною мірою відійти від засад демократичної республіки (суто українського явища, унікального в історії середньовічної Європи), і за Б. Хмельницьким – перетворити Україну на змішану аристократично-демократичну республіку або й аристократичну на зразок Великого князівства Литовського з близьким до обмеженого монархічним гетьманським правлінням.

Зрештою, ідея І. Виговського реалізації українського суверенітету через створення Козацької держави з фактично монархічною формою правління ще довго, принаймні до початку XVIII ст., залишалася актуальною в теорії та практиці українського державотворення.

Після Б. Хмельницького та І. Виговського першим, ще в умовах Руїни, проблему необхідності встановлення в Україні монархічної форми правління порушив Іван Брюховецький. Він ще до того, як став гетьманом, у “Листі до єпископа Методія” від квітня 1662 року висловлювався проти інституції гетьманської держави. Вважав гетьманство як шлях втілення національної державної ідеї згубним для України: “Явна є пагуба, як бачу, нашій бідній, оплаканій, що її трохи залишилося, Вітчизні, і має прийти до останнього розору із таким оправленням, бо не хочемо її оборонити від неприятелів, тільки за гетьманством уганяємося”. Відповідно “нам не про гетьманство треба дбати, тільки про князя малоросійського від царської величності (підкреслення наше – *І.Т.*)”, тобто Україна мала б бути князівством під московською протекцією. Але “на це князівство бажаю мати Феодора Михайловича, щоб предок ліпший був, і всяке обереження [мали], щоб люд служивий був готовий зустріти неприятеля”. Фраза надзвичайно характерна, – пише В. Шевчук, – бо, за Брюховецьким, князем мав би бути не просто іноземець, а представник московського правлячого дому Романових (цим і зумовлюється фраза: “щоб ліпший предок був”), що привело б і до присутньої при ньому московської оружно́ї сили [17, с. 120]. Отже, ідея про воевод і російську окупаційну силу була не тільки накинутою Москвою, а й починала використовуватися самим Брюховецьким.

Ідеї незалежного князівства Руського дотримувався і гетьман Петро Дорошенко. Про це свідчить “Польська інструкція своїм послам” від 30 березня 1670 року [Див.: 18, с. 62–68]. Тут у пункті шостім послам доручається запитати в козаків: “Чому взяв його милості королеві титул князівства Руського?” Це означає, що П. Дорошенко не виступав за Велике князівство Руське у поданні І. Виговського як частини Речі Посполитої, бо тоді титул Великого князя руського мав би залишитися за королем, а обстоював він виділення титулу з королівських традиційних, – отже, мав на увазі незалежне князівство. З іншого боку, козаки гетьмана П. Дорошенка “в усіх своїх супліках на сеймі елекції і коронації” вимагали, “щоб Гадяцькі пакти були приведені до чинності”, тобто погоджувалися на Велике князівство Руське в системі Речі Посполитої. Однак поляки заявляли, що “того не може бути”, і то з тієї причини, що “під час війни зі шведами козакам було дозволено так багато тільки тому, що вони були вірні його королівській милості та Речі Посполитій. А вони відразу, мало не в півроку, їх порушили, удалися до Москви і знову піднесли, повставши, руки на пана і свою Вітчизну. Потім удруге, коли чинилося постановлення під Чудновом, вони самохітно відцуралися тих пактів”. Також і в Підгаєцьких пактах “про те не було жодної згадки”. Окрім того, це мало порушити Андрусівський договір 1667 року з Москвою, що неможливо. Отже, як вважає В. Шевчук, могло йтися тільки про вічний мир і ні про що інше. А в Острозькій комісії від 22 грудня 1670 року уже гостро заперечувалася можливість встановлення Руського князівства, бо воно сприймалося як синонім поняття “Руська держава”, а “це неможливе і непотрібне”. Водночас засвідчується, що така ідея була актуальна для українців у тому часі, бо її “дехто має на думці і до тієї цілі пристосовує свої ради й дії”, – ідеться про П. Дорошенка та його оточення, – а поляки у цей час таку думку категорично відкидали [17, с. 120–122].

Ідея Козацького князівства виникає й наприкінці гетьманування І. Самойловича, про що недвозначно йдеться у “Чолобитній генеральній старшини супроти гетьмана І. Самойловича” від 7 липня 1687 року. Довідуємося, що гетьман хотів, одруживши князя Четвертинського зі своєю дочкою, зробити цього князя, який був із справжніх Рюриковичів, володарем Малоросійського князівства, “видільного у Малій Росії”. Ця звістка серед іншого є свідченням широти і розмаху політичного мислення І. Самойловича, оскільки йшлося про реставрацію законного Великого князівства Київського через нащадка Великих київських князів.

Тим самим шляхом домагання “видільного князівства” пішов і П. Іваненко (Петрик), бо проголосив “видільне Київське та Чернігівське князівство” і утвердив його своїми статтями Вічного

миру з Кримом від 26 травня 1692 року [18, с. 287–296, 332–336]. За В. Шевчуком, з огляду на це, П. Іваненка треба визнати однією із яскравих постатей у політичному житті України кінця XVII століття, бо він хотів повторити чин Б. Хмельницького, цього разу скерований супроти нових поневолювачів України – московітів, але, на жаль, невдало. Уже в першій статті йшлося: “Князівство Київське та Чернігівське з усім військом Запорозьким та народом малоросійським має бути видільне при всіх своїх вольностях” – це чи перша офіційна декларація на рівні договору із сусідньою державою цілком незалежного Козацького князівства, хоча подібні постулати ставилися і в договорі з турецьким султаном П. Дорошенком, проте не так виразно. Зрештою, й проголошення князем турецьким султаном Ю. Хмельницького стало продовженням турецьких стосунків із П. Дорошенком. Установлена держава в іншому місці договору Петрика (стаття п’ята) називалася “Малоросійським князівством”, яке мало бути “вільною державою” зі своїми “природними правами і порядком” [18, с. 152–173].

У XVIII ст. ідея Українського князівства виникла також під кінець гетьманування І. Мазепи, коли після 1705 р. гетьман почав обдумувати, як вийти з московської залежності, оскільки російський гніт та й зневажання козацької державності значно посилювалися. Він пропонує ідею монархічної республіки із сильною центральною владою. Про це (за В. Шевчуком) згодом докладно напише П. Орлик у листі до С. Яворського й не менш яскраво також заявить кошовий Й. Кириленко в листі до І. Скоропадського [16, с. 172–190]. А останнім, хто намагався запровадити в Україні монархічне правління, став останній козацький гетьман К. Розумовський. На думку відомого історика Н. Полонської-Василенко, у закріпленні спадкового гетьманства за родом Розумовських він бачив чи не єдиний спосіб зберегти залишки автономії та певної “окремішності” в період активного поглинання її Російською імперією. А відтак складена 1763 р. відповідна петиція царському уряду, а можливо й засноване тоді ж Генеральне зібрання з певними конституційними функціями парламентського характеру, спонукали Катерину II до остаточної ліквідації гетьманства [19, с. 100-101]. Указом імператриці від 10 листопада 1764 р. гетьманство в Україні було скасоване.

Висновки. Підсумуємо вищевикладені думки кількома пунктами.

Перше. В Україні насамперед з козацтвом пов’язується зародження республіканської форми правління. Вона розвивалася в межах Запорозької Січі та реєстрового козацького війська. Однак з утворенням у середині XVII ст. в результаті Національної революції козацько-гетьманської держави діяльність багатьох українських гетьманів була спрямована на обстоювання необхідності встановлення в Україні монархічної форми правління.

Друге. Спроба відродження/запровадження монархізму, носієм якого був гетьман Б. Хмельницький, зумовлювалася передовсім потребою зовнішньої легітимізації держави – її визнання монархічною Європою. Так само пріоритетною формою реалізації української державної ідеї вважалася обмежена монархія в роки гетьманування І. Виговського. Вважаємо, що реалізація монархізму гетьмана потенційно була шансом на збереження тодішньої української державності. Він хотів певною мірою відійти від засад демократичної республіки (суто українського явища унікального в історії середньовічної Європи), і вслід за Б. Хмельницьким – перетворити Україну на змішану аристократично-демократичну республіку або й аристократичну на зразок Великого князівства Литовського з близьким до обмеженого монархічним гетьманським правлінням. Тим самим Іван Виговський хотів витворити з України державу європейського зразка під протекторатом польського короля з усіма (окрім вільних зносин з іншими державами) ознаками суверенної держави. Нарешті, ідея розбудови гетьманської монархії – Козацького князівства – і за часів промосковськи орієнтованої Лівобережної Гетьманщини, починаючи від гетьманування І. Брюховецького і до часів гетьмана І. Мазепи й К. Розумовського, також – основоположна ідеологема в ідеології боротьби за збереження/утвердження українського суверенітету.

Третє. Загалом монархічна тенденція у розвитку козацько-гетьманської держави виявлялась у двох напрямках. Перший з них полягав у прагненні гетьмана до якнайбільшої централізації

управління, до зосередження у своїх руках основних механізмів адміністративної, судової та військової влади й намагання самовладного правління без участі Ради, чи то генеральної, чи старшинської. Іншим виявом монархічної тенденції була спроба гетьманів до встановлення спадковості у своєму роді. За весь час Гетьманщини було зроблено п'ять таких спроб, причому дві з них припали на XVIII ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макачук В. С. Історія держави і права зарубіжних країн [Текст] : навч. посіб.: Курс лекцій / Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. К. : Атіка, 2000. 416 с. 2. Пазиніч Ю. М. Історико-політичні аспекти українського державотворення в другій половині XVII–XVIII ст. // 300 років Конституції гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення: матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції / Львівська міська рада, Львівський державний університет внутрішніх справ, Міжнародна асоціація істориків права. Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 119-123. 3. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка. Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках. К.: Дніпро, 1992. 495 с. 4. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків у 3-х т.- Т.1. /Пер. з рос. І.Сварника. Львів: Світ, 1991. 319 с. 5. Паньонко І. М. Органи влади Запорізької Січі: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2006. 144 с. 6. Терлюк І.Я. Держава і право в Україні: сторінки історії. Львів: Сполом, 2008. 354 с. 7. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. К.: Дніпро, 1991. 238 с. 8. Терлюк І.Я. Козацька доктрина української національної державності: українська державна ідея другої половини XVI – початку XIX століть: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2017. 216 с. 9. Литвинов Володимир. Ренесансний гуманізм в Україні. К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2000. 472 с. 10. Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький / (Видання друге, виправлене і доповнене). Львів, 1990. 408 с. 11. Документи об освободительной войне украинского народа. 1648–1654 гг. / АН УССР. Ин-т истории; Архивное упр. при Совете Министров УССР; Редкол.: П. П. Гудзенко и др. К.: Наук. думка, 1965. 827 с. 12. Полтавець Сергій. Українська політична думка середини XVII століття / за редакцією В.В. Кривошеї. К., Світогляд, 2009. 170 с. 13. Чухліб Т. В. Проект “козацького князівства” – історична альтернатива політичного устрою Гетьманщини? // Український історичний журнал. 2014. № 4. С. 71-93. 14. Воссоединение Украины с Россией: Документы и материалы в трех томах. Т. 3. М.: Издательство Академии наук СССР, 1953. 646 с. 15. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея XVII – XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації. К.: Альтернативи, 1997. 352 с. 16. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до українського державотворення. К.: Абрис, 1995. 392 с. 17. Шевчук В. Суспільно-політична думка в Україні в другій половині XVII – на початку (до 1710 р.) XVIII століття // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. Т. III. Книга перша (Третя чверть XVII ст.) / Упор., передмова В. Шевчука. К.: Дніпро, 2001. С. 7-172. 18. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. Т. III. Кн. 2. – Остання чверть XVII – початок XVIII ст. / Упор., резюме В. Шевчука. К.: Дніпро, 2001. 576 с. 19. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х т. Т.2. Від середини XVII століття до 1923 року. 2-ге вид. К.: Либідь, 1993. 608 с.

REFERENCES

1. Makarchuk V. S. *Istoriya derzhavi i prava zarubizhnykh krayin*[History of the state and law of foreign countries]: navch. posib.: Kurs lekcij / Lvivskij in-t vnutrishnih sprav pri Nacionalnij akademiji vnutrishnih sprav Ukrayini. Kiev : Atika, 2000, 416 p. 2. Pazinich Yu.M. **Istoriko-politichni aspekti ukrayinskogo derzhavotvorennja v drugij polovini XVII–XVIII c.**[Historical and political aspects of Ukrainian state formation in the second half of the XVII-XVIII centuries] // 300 rokiv Konstituciji getmana Ukrayini Pilipa Orlika: problemi stanovlennja i rozvitku ukrayinskogo derzhavotvorennja: materiali Mizhnarodnoyi naukov-teoretichnoyi konferenciji / Lvivska miska rada, Lvivskij derzhavnij universitet vnutrishnih sprav, Mizhnarodna asociaciya istorikiv prava. Lviv: LvDUVS, 2010, 119-123pp. 3. Nalivajko D. S. **Kozacka hristiyanska respublika. Zaporozka Sich u zahidnoevropejskikh literaturnih pam'yatkah.** [Cossack Christian Republic. Zaporizhzhya Sich in Western European literary monuments] K.: Dnipro, 1992, 495 p. 4. Yavornickij D. I. **Istoriya zaporizkikh kozakiv u 3-h t**[History of the Zaporozhian Cossacks]. V.1. / Translated from Russian I. Svarnika. Lviv: Svit, 1991, 319 p. 5. Panonko I. M. **Organi vladi Zaporizkoyi Sichi: monografiya.**[Authorities of the Zaporozhian Sich] Lviv: LvDUVS, 2006, 144 p. 6. Terliuk I. Y. **Derzhava i pravo v Ukraini:** [State and law in Ukraine]storinky istorii. Lviv: Spolom, 2008, 354 p. 7. Antonovich V. **Pro kozacki chasi na Ukrayini**[On the Cossack times in Ukraine] K.: Dnipro, 1991, 238 p. 8. Terliuk I. Y. **Kozatska doktryna ukrainskoi natsionalnoi derzhavnosti: ukrainska derzhavna ideia 2nd XVI –**

XIX centuries: [Cossack doctrine of Ukrainian national statehood] monohrafiia. Lviv: Liha-Pres, 2017, 216 p. **9.** Litvinov Volodimir. **Renesansnij gumanizm v Ukrayini.** [Renaissance humanism in Ukraine] K.: Vidavnicтво Solomiyi Pavlichko "Osnovi", 2000, 472 p. **10.** Krip'yakevich I. P. **Bogdan Hmelnickij [Bogdan Khmelnytsky]** (2nd updated Volume). Lviv, 1990, 408 p. **11.** Performed by group: P. P. Gudzenko and others. **Dokumenty ob osvoboditelnoj vojne ukraynskogo naroda. 1648–1654 years.** [Documents on the liberation war of the Ukrainian people. 1648–1654] / AN USSR. In-t istorii; Arhivnoe upr. pri Sovete Ministrov USSR; K.: Nauk. dumka, 1965, 827 p. **12.** Poltavec Sergij. **Ukrayinska politichna dumka seredini XVII century** [Poltavets Serhiy. Ukrainian political thought of the middle of the XVII century] / edited by V. V. Krivosheyi. K., Svitoglyad, 2009, 170 p. **13.** Chuhlib T. V. **Proekt "kozackogo knyazivstva" – istorichna alternativa politichnogo ustroyu Getmanshiny?** [The project of the "Cossack principality" - a historical alternative to the political system of the Hetmanate?] // Ukrayinskij istorichnij zhurnal. Rel. № 4, 2014, 71-93pp. **14.** **Vossoedinenie Ukrainy c Rossiej: Dokumenty i materialy v treh tomah.** [Reunification of Ukraine with Russia: Documents and materials in three volumes.] V. 3. M.: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, 1953, 646 p. **15.** Smolij V. A., Stepankov V. S. **Ukrayinska derzhavna ideya XVII – XVIII: problemi formuvannya, evolyuciyi, realizaciyi.** [Ukrainian state idea of XVII–XVIII centuries: problems of formation, evolution, realization.] K.: Alternativi, 1997, 352 p. **16.** Shevchuk V. **Kozacka derzhava. Etyudi do ukrayinskogo derzhavotvorennya.** [Cossack state. Etudes to Ukrainian state formation] K.: Abris, 1995, 392 p. **17.** Shevchuk V. **Suspilno-politichna dumka v Ukrayini v drugij polovini XVII – na pochatku (do 1710 year) XVIII century** [Socio-political thought in Ukraine in the second half of the XVII - early (until 1710) XVIII century] // Tisyacha rokiv ukrayinskoyi suspilno-politichnoyi dumki. 9 Volumes. V. 3. Kniga persha (Tretya chvert XVII st.) / Upor., peredmovna V. Shevchuka. K.: Dnipro, 2001, 7-172pp. **18.** **Tisyacha rokiv ukrayinskoyi suspilno-politichnoyi dumki.** [A thousand years of Ukrainian socio-political thought. In 9 vols] 9 Volumes. V. 3. Kn. 2. – Ostannya chvert XVII – pochatok XVIII / Upor., rezyume V. Shevchuka. K.: Dnipro, 2001, 576 p. **19.** Polonska-Vasilenko N. **Istoriya Ukrayini: U 2-h t. V.2. Vid seredini XVII stolittya do 1923 roku** [Polonska-Vasilenko N. History of Ukraine]. 2nd Edition. K.: Libid, 1993, 608 p.

Дата надходження: 02.03.2020 р.

Ivan Terlyuk

Educational and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
candidate of historical sciences, associate professor
departments of theory, history and philosophy of law
Ph.D., Assoc. Prof.

FORM OF BOARD IN THE IDEOLOGY AND PRACTICE OF THE UKRAINIAN NATIONAL STATEHOOD IN THE ERA OF COSSACKS

The place of the form of government in the ideology and practice of the Ukrainian national state creation in the Cossack era of national history is explored. It is argued that in Ukraine with the Cossacks, the birth of a republican form of government, which developed within the framework of the Zaporozhian Sich and the registered Cossack army, is primarily associated with it. It is noted that with the formation of the Cossack-Hetman State in the result of the National Revolution of the middle of the XVII century. the activity of many Ukrainian hetmans was aimed at advocating the necessity of establishing a monarchical form of government in Ukraine. It is suggested that the idea of building a Hetman monarchy in this day was, in fact, a fundamental ideologue in the ideology of the struggle for the preservation / consolidation of Ukrainian sovereignty.

Key words: Cossack, Hetmanate, republican form of government, monarchical form of government.